

“ՅԵՏԱԳԱՅ”

ՈՅ ՈՒՂԻՂ Է ԵՒ ՈՅ ՏՐԱՄԱԲԱՆԱԿԱՆ

Տէր Անդրէասեան այս անգամ Աստուգ յատարարներ է, բայց խորագիրը շատ պերճ է. «Յետագայ ուղիդ է եւ տրամաբանական»:

Նորէն սահմաններ հետին ու յետին, արդէն տուեր էր առաջին անգամ ալ. «Հետը անմիջապէս կը յաջորդէ, յետը կը ցուցնէ գոյիդ մը, ոչ անպատճառ անմիջական: Կ'ըսենք զոր օր. Յետագայ պատմութիւնները, բայց երբ ըսենք. — Հետեւեալ օրինակը, կը հասկցուի թէ իսկոյն, անմիջապէս այդ օրինակին վրայ պիտի խօսինք»:

Յետագայ պատմութիւնները ինքը կ'ըսէ. մենք կ'ըսենք ապագայ պատմութիւնները. — Յետոյ, երդում ըրած է բնա հետագայ չգործածել, այնքան սիրահարուած է յետագային, որ եթէ նոյն իսկ անհրաժեշտ հարկ ըլլայ զայն գործածելու, Հ գիրը կը դնէ կ'անցնի:

Ապագայի մասին խօսած էի նախորդ յօդուածիս մէջ. մեր հայկաբանը չի յիշատակեր անգամ:

Յետ եւ գինտ նշանակող կարգ մը օտար բառեր դնելէ յետոյ՝ կը յարէ. «Բայց երբ թարգմանուի օր. Les faits ci-après, պէտք է ըսուի. — Յետագայ իրողութիւնները, որոնք ի հարկէ անմիջականութիւն չեն նշանակեր, այլ թէ՛ պատմութեան աւելի կամ նուազ մօտաւոր ընթացքին անոնց վրայ պիտի խօսինք: Later in time. կը տեսնուի որ ինքնին պէտքը կը ներկայանայ յետագայ գործածելու»:

Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. «Զատ ի յետոյսն մոռացեալ է, եւ ի յառաջողէմն նկրտեալ եմ», իսկ մեր հայրենակիցը կ'ըսէ յետադրոյ՝ «Զատ ի յառաջողէմն մոռացեալ է, եւ ի յետոյսն նկրտեալ եմ»:

Մեր հայկաբանը միշտ յետի հետ է. յետագայ, ալ ուրիշ բան չի հասկնար: Ետ, միշտ դէպ ի ետ:

Ci-après յետագայ չի կրնար թարգմանուիլ. մենք ատոր բառը ունինք արդէն եւ է առաջիկայ, ոչ թէ յետագայ:

Նորայր այդ բառին տակ կը գրէ. «Յառաջողէմ կոյս (հադիս). եւս յառաջ կոյս. յառաջիկայադ. խոնարհագոյն. ի ներքոյ. Nous verrons ci-après»:

Հ. Արսէն Բագրատունին. «Եթէ սովին մտօք ունի մատուցիք առաջիկայ խօսեցես» (Ճաշակ Հիլին եւ Լատին ձարտար-խօսարեան), էջ 10, տող 2. — Նոյնը. «... որպէս տեսցուք յառաջիկայդ» (Յաղագս հնչման Լ եւ Ղ տառից մերոց), էջ 3. —

Այվազովսիք իր «Յաղագս հնչման դ եւ յ տառից» հադիս մէջ՝ էջ 9. «Եւ յառաջիկայսն յայտնապէս տեսցուք»:

Նոյն էջին մէջ դարձեալ՝ վարէն Կրդ տող. «Որպէս ցուցցուք յզինիսն», Զինի եղբայր է զինտին: Չ'ըսեր ի յետագայսն, ասանկ բառ գոյութիւն չունի:

Ուրիշ օրինակներ առաջիկայի նախնեացմէ. իր սովորական մերձակայ, ներկայ նշանակութենէն զատ՝ ըսել է ապագայ, հանդերձեալ, «Անցելոց եւ առաջիկայից... յառաջիկայն փրկեսցէ. — Յաղագս առաջիկայից հոգալ. — Դադարէ յառաջիկայ մեղացն՝ զոր գործելոցն էր», եւն., եւն.: Յառաջիկայադ. — Հատուցից յառաջիկայսն ... յառաջիկայսն պահեսցիս» եւն., եւն.:

Աշխարհաբարի մէջ ալ կ'ըսենք. Առաջիկայ շարժուն, ամսուն, տարւոյն մէջ. առաջիկայ շարժութիւն, եւն.:

Նոյն իմաստով կը գործածուի նաեւ զինիս. իմաստն է յետոյ եղածները կամ եկածները, յաջորդները, մնացածները. «Զեկուցանի ի ձեռն զինիցս. — Առաջոյցս ոչ տեսանեն զինիսն. իսկ որ զինին են; տեսանեն որք կան առ նոսա... զկենացս ըղձալի», եւն., եւն.:

Փափագըր էր զիտեալ թէ ո՞ր հեղինակը կամ հեղինակները ո՞ր դարուն կամ դարերուն մէջ յետագայ գործածեր էին. — Պատասխանեցի թէ ոչ մէկ հեղինակ ոչ

1. Հիմա Պ. Ա. Զօպանեանէ ստացայ ցարտ մը, որուն մէջ տարօրինակ զուգահեռութեամբ կ'ըսէ. «Առաջիկայ շարժութիւն որ եւ մեկնիմ զհեղաշարժութեան»:

մէկ դարու մէջ յետագայ գործածած չէ. եւ կարգ մը օրինակներ դրել էի հետագայի:

Կ'ըսէ այս անգամ. «Հ. Ղազկիւեանի կողմէ Հ ով մէջ բերուած օրինակները կարեւորութիւն չունին, բաց ի Ս. Խոբենացիէն առնուածէն, որ սակայն Հ. Արսէնին ըսածն ալ չի հաստատեր: Մարդը ի վերջէ կկնայքն ըսեր է, փոխանակ յետագայք ըսելու»:

Խորենացիին օրինակը բերած էի ապացուցանելու համար յետագայքի չգոյութիւնը. բեր էի որ եթէ յետագայ բառ գոյութիւն ունենար, մարդը ի վերջէ կկնայքն չէր գործածեր, այլ յետագայք:

Ասիկա ըսածս չի հաստատեր եղեր, անշուշտ իր ըսածը կը հաստատէ:

Իսկ հետագայի ի նպաստ մէջ բերած օրինակներս կարեւորութիւն չունին եղեր. ինչո՞ւ. պատճառը մոռցեր է ըսելու:

Բայց զո՞նէ սաչափը խոստովանելու քաջութիւնը կ'ունենայ. «Առաջինը անշուշտ աւելի համապատասխան է մեր լեզունի ոգիին»: Այսինքն՝ ի վերջէ կկնայքն: Յետագայ չըլլալոց բառին ցաւագարութիւնը ինք ալ կը տեսնէ այս անգամ:

«Յետոյ, ինչո՞ւ այդքան պնդել թէ «յետ» կը գործածուի գացողին, մնացողին համար, եւ ոչ թէ եկողին: Ինչո՞ւ: Արդեօք եկողը գամէն չի՞ գար: Ի՞նչ կ'ըլլայ գամին կատարեալը: Յետ այնորիկ եկե, գայ չ'ըսուի՞ր արդեօք: Եւ եթէ կ'ըսուի, ինչո՞ւ յետը չկցուի գային, եւ չըլլայ յետագայ...»:

Այո՞, գամ բային կատարեալը կ'ըլլայ եկի, եկիր, եկե, եկաք, եկիք, եկի՛ն:

Յետ այնորիկ գայ կ'ըսուի. բայց այդ յետը որեւէ գործ չունի գայ բային հետ: Յետին գործը այնորիկին հետ է. այդ յետը երբեք չի կրնար կցուիլ գային հետ: Չ'ըսուի՞ր նաեւ գայ իսկ քան զնա. հոս ալ նախագայ պիտի ըսենք:

Իմ բերած օրինակներս էին «յետս յետս չգան», երթ յետս իմ». այս յետերը կրնան միանալ շատ շատ զեացիին հետ՝ յետագնաց, եւ ոչ թէ գային հետ:

Գայ կրնայ միանալ հետին հետ. «Եկե

զհետ իմ: Չհետ եկայք ճանապարհաց իմոց»:

«Եւ որ զհետն գայ» (եւսել ըսել է):

Հոս է որ գայ բայը կը միանայ հետին հետ եւ կ'ըլլայ հետագայ:

Հայ լեզուի մէջ շատ ոճեր կան՝ որոնցմէ բարդ բառեր կազմուած են. Երկիր պագանել՝ կ'ըլլայ Երկրպագո՞ւ. ծունը դնել՝ ծնողդիր. ունին դնել՝ ունկնդիր. ընդդէմ կալ՝ ընդդիմակաց. ձեռն արկանել՝ ձեռնարկ. նոյն նման զհետ գալ՝ ՀԵՏԱԳԱՅ, զհետ պնդիլ՝ հետապնդիլ, զհետ մտանել՝ հետամտալ, հետամտիլ, եւն, եւն:

Բայց յետ գալ ո՞ն ունի՞նք՝ որ կարեւորն յետագայ բառը չինել: Կ'ըսենք ետ ետ գալ, ետեւոյիկ գալ, այս բայերով կալել՝ է ըսել յետետագայ:

Հիմա ըսենք. Եկե յետ իմ, յետ եկայք ճանապարհաց իմոց. կամ Եկե յետս իմ, յետս եկայք ճանապարհաց իմոց. կ'ըլլայ սաանկ բան: Եթէ կ'ըլլայ, կցէ՞ յետը գային եւ ըրէ՞ յետագայ:

«Աշխարհաբարին բարեշրջումովն իսկ լաւ կ'ըլլայ՝ վերջը, վերջե՛ն եկողին յետագայ ըսել, քանի որ հետը աշխարհաբարին մէջ մկտնդ իմաստը ունի առաւելապէս, հետը մնալով իբրեւ՝ գոյական»:

Ո՛չ. յետագայ ըսելու հարկ չկայ. արդէն ունինք ապագայ բառը. մեր հայրենակցին մտածածը արդէն նախնիք կա. նուազն մտածեր ու յարմար բառը կազմեր են: Ետեւէն եկողին՝ յաջորդին համար շիներ են հետագայ բառը, իսկ վերջէն եկողին համար ալ՝ ապագայ, եւն, եւն:

Եզրակացութիւն: Մեր հայկաբանը արդէն ինդրին ուրիշ կերպարանք տուաւ վարպետութեամբ. ընդունեցաւ հետագայ բառը ետեւէն եկողի՝ յաջորդի իմաստով, ինչ որ նպատակն էր իմ գրութեանս, թէեւ ձեռքը առաջ չգնաց հետագայ գրելու, այլ հետեւեալ գրեց, եւ արդ կը պնդէ կը կենայ որ յետագայ բառը ապրի վերջը, վերջե՛ն եկողի իմաստով:

Ասոր համար արդէն ունինք ապագայ բառը, որով իբրե՛ն ուրիշ բան չի մնար ընել, բայց եթէ հրաժարել իր գերսիրելի յետագայէն եւ մտածել ինծի եւ նախնեաց պէս,

եւ ըստ իմաստին գրել հետեւեալ, հետագայ, յաջորդ, ապաջկալ։ Իսկ տպագրայի իմաստով՝ տպու, առ յապու, տպագրայ, ապառնի (կազմուած տպու եւ ստեղծին կրատւորականով՝ ասելիք = տպառնի, որ կը նշանակէ ինչ որ վերջը կ'ըլլայ, կ'ըլլայի), յապաջիկայան, յոյժիսեւ, յետիւն, որոնց մասին խօսեցայ արդէն վերեւ։

Այս ահա իմ վերջին խօսքս։

Մեր հայրենակիցը եթէ ուզէ սակայն իր սիրած յետադան գործածելու՝ ազատ է։ Իսկ ես իմ ընթերցողներուս կը պատուիրեմ սիրողաբար որ երբեք չգրեն Թեոսագայ, այլ Հիտագայ, Ալպագայ, եւ կամ վերեւ յիշուածներէն մին կամ միւրը՝ ըստ պարագային։

Հ. Ա. ՂԱԲԿԵԱՆ

Գ. Գ. Հայրենակցիս մեր լեզուին ծանօթ աշխատեման առթիւ ըրած հարցումին ղիւրին չէ պատասխանելը, Որեւէ ձեռնարկ՝ ըլլայ պաշտօնագրէն թէ անպաշտօն՝ կրնայ աւելի վատ արգիւնքներ յառաջ բերել, և ապագայ (ո՛չ թէ չեղագայ) պատմիչները այն ասեմն է որ պիտի այգանեն մեր ձեռնարկը, Բողոք մը ըրինք, ի՛նչ արդիւնք ունեցաւ։

ԺԵ.

Մի՛ ԳԲԷՔ

ԵՐԲԷՔ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

ԵՐԲԷՔ

Քիչ՝ բայց դեռ կան սոյն սխալն ընողներ, ըլլայ օրաթերթերու՝ ըլլայ զրգերու մէջ։

Գիտնալու են դեռ տակաւին իրենց սխալն մէջ յամառողները, որ հայ լեզուն էք վերջով արմատական բառ չունի. կայ միայն հէք ածականը, որուն ուղիղ ձեւն է անշուշտ հէգ։

Անդէք (անդենականները), մատներ, ալձեք, քօդէք, օրհներ, խալօրհներ, ոքօրէք, գիւօրէք՝ բոլոր յոգնակներն են, հայ վերջը եւ՛ի փոխուած ըստ լեզուական օրինի. նոյնպէս մարգարէք, աշտէք, եւն. եւն. — յոգնակի են։

Աս այսպէս։ Բարերախտաբար ուրիշ

նոյնքան եւ աւելի զօրաւոր ապացոյց մը ունինք՝ որ կ'ազդակէ երբեք դեռ եւս ցաւագար ձեւով գրողներուն ակամքին։ Այդ ապացոյցը ահա։

Ոչ ոք երբեք ոտքեւն

Ոստ ոտներ ոտեւն

Երբ երբեք երբեւն

Ոչ երբեք՝ երբեք եւ՛ով գրուած չէ հայ գրականութեան ծնած օրէն ի վեր։

Ոստեր՝ երբեք եւ՛ով գրուած չէ Աղա՛մէն ի վեր։

Ոտեւն, ոտեւն, երբեւն երբեք եւ՛ով գրուած չեն աշխարհս ստեղծուելէն ի վեր։

Արդ, ի՛նչպէս կարելի է երբեք՝ եւ՛ով գրել, եւ ինչո՛ւ, ի՛նչ օրէնքով։

Կա՛յ առարկութիւն։

Անգամ մը մէկը առարկեց ինծի թէ՛ երբեքը երբ գրական իմաստով գործածուի՝ ելով կը գրէ եղեր. իսկ երբ մատական՝ եւ՛ով։

Օրինակ մըն ալ տուաւ. «Եթէ երբեք» գրելուս ելով կը գրեմ. «ոչ երբեք» գրելուս՝ եւ՛ով։

Արդ անմիջապէս մատիտս ձեռք, եւ շարեցի հետեւեալ օրինակներ՝ երբ տեսայ որ կարելի պիտի չըլլայ գինքը խօսքով համոզել։

Դրական

«Ապա էր երբեք՝ զի չէր հիւզն. — է երբեք, զի վասն մեղաց լինին այնպիսի տանջանք, եւ է երբեք՝ զի պատահարք պատահեն»։ (Եղեմի)։

Ժխտական

«Ոչ երբեք ասեմ շատ. — Ոչ երբեք գիտէի գձեզ»։

Դրական

«Է՛ ոտքեք՝ զի քաջապէս յաղթեցաք, եւ է՛ ոտքեք զի նոքա մեզ յաղթեցին»։

Ժխտական

«Ոչ ոտքեք առաքեցաք»։ — «Ոչ ոտքեք գտանեմք ասացեալ նորա ի նորումս»։

Դրական

«Յորժամ հայր սիրելի ոտներ գայցէ»։

«Ձո՛ւ ոտներ ասեմ զինէն մարդիկն»...